

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК ГРОМАД ТА СИСТЕМНИЙ ПІДХІД ДО РОЗВИТКУ ПОСЕЛЕНЬ

Філяк Максим Сергійович

кандидат економічних наук, докторант
Львівський університет бізнесу та права
ORCID: 0009-0004-0931-5196

maxym.filyak@gmail.com

Аредов Володимир Анатолійович

аспірант

Східноукраїнський національний університет
імені Володимира Даля

volodymyr.aredov@gmail.com

У даній статті досліджуються ключові аспекти соціально-економічного розвитку громад та системний підхід до удосконалення поселень. Розглянуто переваги та недоліки моделей соціально-економічного розвитку міст різних розмірів, включаючи феномен мегалопіса та його характеристики. Досліджено внесок економістів у вивченні концентрації фінансових, інноваційних та робочих ресурсів у мегалопісах, а також супутнього відтоку робочих ресурсів із сільської місцевості до міста. Особливу увагу приділяється аналізу соціальних інструментів економічного розвитку поселень. Додатково, надається огляд досліджень, пов'язаних із централізованою політикою соціально-економічного розвитку територій та громад. Зазначені вище дослідження, включаючи аналіз соціальних інструментів економічного розвитку поселень, концентрації ресурсів у мегалопісах та відтік робочих ресурсів із сільської місцевості, а також формування мереж міст і економічних агломерацій, відіграють ключову роль у соціально-економічному зростанні та розвитку. Зазначено також позицію багатьох дослідників щодо глобалізації та концентрації економічної влади, що призвело до виникнення економіки, описаної висловом "переможець забирає все", і залишило багатьох членів суспільства позаду. Перспективними напрямками подальших досліджень у цій тематиці залишаються такі аспекти, як взаємозв'язок між урбанізацією та зростанням людського капіталу, з важливим акцентом на необхідність інвестування у освіту та охорону здоров'я для підтримки довгострокового економічного зростання в міських спільнотах, роль малого та середнього бізнесу у розвитку міських територій, потенціал партнерства між державним та приватним секторами у розв'язанні складних викликів, що стикаються з урбанізацією, важливість міського планування для створення стійких та комфортних міських середовищ, вплив глобалізації на процес урбанізації в Україні та потреба стратегічного планування та інвестицій для забезпечення ефективної конкуренції між містами у глобалізованій економіці, питання балансу між економічним розвитком та екологічною стійкістю у міських агломераціях, а також потенціал соціального підприємництва у розв'язанні соціальних та економічних викликів, що стоять перед містами. Ці дослідження відкривають можливість для подальших наукових досліджень у галузі соціально-економічного розвитку та реалізації практичних заходів для підтримки сталого розвитку громад.

Ключові слова: програмно-орієнтований підхід, міська громада, соціально-економічний розвиток, системний підхід, мегалопіс.

DOI: <https://doi.org/10.32782/bsnau.2024.2.3>

Постановка проблеми у загальному вигляді.

На сучасному етапі соціально-економічного розвитку у великих містах гостріше відчувається важливість вирішення проблем соціально-економічного розвитку громад з урахуванням наукових та практичних завдань. Існуючі дослідники систематизують та аналізують різноманітні аспекти розвитку міст та поселень, звертаючи увагу на їх вплив на рівень життя та благополуччя громадян. Основні проблеми соціально-економічного розвитку громад та їх взаємозв'язок з ключовими науковими та практичними завданнями. Хоча автори зосереджуються на аналізі переваг та недоліків різних моделей розвитку міст, включаючи мегалопіси, і встановлюють їх вплив на ефективність економічного росту та соціально-економічну стабільність, однак, недостатньо вивчено важливість економічного розвитку поселень та його зв'язок із загальним розвитком територій та громад.

Це дослідження покликане уточнити актуальні проблеми та визначити напрямки подальших досліджень у сфері соціально-економічного розвитку. Такий підхід спрямований на підвищення рівня усвідомлення проблем та розробку конкретних стратегій для забезпечення сталого та гармонійного розвитку міст та сільських територій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Численні українські дослідники вивчали вирішення питань, пов'язаних із забезпеченням балансу соціально-економічного розвитку у міських спільнотах. Деякі з цих дослідників включають В. Бабаєва, О. Васильєву, О. Волововоду, І. Жабінець, М. Зайченко, О. Касперович, Є. Кісельова, О. Лебединську, А. Мозговія, О. Нерета, О. Панухніка, В. Сокіла, В. Ханіна та інших. Наприклад, В. Бабаєв досліджував взаємозв'язок між урбанізацією та зростанням людського капіталу, підкреслюючи важливість інвестування у освіту та охорону здоров'я для підтримки

довгострокового економічного зростання в міських спільнотах. О. Васильєва досліджувала роль малого та середнього бізнесу в розвитку міських спільнот, підкреслюючи необхідність підтримуючих політик та інфраструктури для допомоги цим підприємствам процвітати. О. Воловодова досліджувала потенціал партнерства державного та приватного секторів у вирішенні складних викликів урбанізації, тоді як І. Жабінець зосереджувався на ролі міського планування у створенні стійких та комфортних міст. М. Зайченко вивчала вплив глобалізації на урбанізацію в Україні, підкреслюючи потребу стратегічного планування та інвестицій, щоб забезпечити ефективну конкуренцію міст в умовах глобалізованої економіки. О. Касперович досліджував виклики балансу між економічним розвитком та екологічною стійкістю в міських спільнотах, тоді як Є. Кісельов вивчала потенціал соціального підприємництва у вирішенні соціальних та економічних викликів у містах. О. Лебединська акцентувала на важливості громадянської участі та участі у розвитку міських спільнот, тоді як А. Мозговій досліджував вплив децентралізації на місцевий економічний розвиток.

Серед іноземних дослідників внесок до тематики дослідження внесли такі дослідники як: М. Хайдеггер (технології та вплив на суспільство мегаполіса), С. К'еркегор (психологічні та екзистенційні аспекти міського життя та феномену мегаполіса), М. Шелер (вплив мегаполіса на мислення, сприйняття та соціальну активність індивідів), К. Ясперс (вплив модернізації та урбанізації на індивідів та суспільство), Р. Флорида (феномен творчого класу в житті міста) та інші.

Формування цілей статті. Аналіз ключових аспектів соціально-економічного розвитку громад та системного підходу до розвитку поселень, зокрема переваги та недоліки моделей розвитку міст, особливості мегаполісів, внесок економістів у вивчення концентрації ресурсів у мегаполісах та руху робочої сили з сільської місцевості до міста.

Методи дослідження включають кабінетний аналіз та огляд літератури за тематикою дослідження.

Результати дослідження.

Переваги та недоліки моделей соціально-економічного розвитку великого та малого міст. Феномен мегаполіса та його риси.

Німецький філософ Мартін Хайдеггер головним чином цікавився роллю технологій у сучасному суспільстві. Хоча він не приділяв безпосередньої уваги соціо-економічному розвитку міст, його ідеї щодо технологій та її впливу на суспільство можна застосувати до цього питання. У есе "Питання щодо технології" Хайдеггер стверджував, що технологія має тенденцію зводити все, включаючи людей, до обчислюваного та контрольованого об'єкта. Цей редуціонізм призводить до дегуманізації (обезлюднення) суспільства та втрати сенсу в людському житті [3, с. 24]. Він бачив місто як рамкову систему цього редуціонізму, де індивідуум зводиться до простої деталі в механізмі міського життя. Хайдеггер також критикував дихотомію між великими та малими містами, стверджуючи, що обидві страждають від однакових обезлюднюючих ефектів технології.

Данський філософ та теолог Серен К'еркегор також конкретно не звертався до соціо-економічного розвитку міст і їх моделей, однак його філософські праці подекуди містять висновки щодо психологічних та екзистенційних аспектів міського життя та феномену мегаполіса. Філософія К'еркегора акцентує на індивідуальному та суб'єктивному досвіді, а його концепція "лицаря віри" підкреслює важливість індивідуального вибору та особистої відповідальності [5, с. 48]. У контексті міського життя це може вказувати на те, що індивіди мають вплив на визначення свого досвіду у місті та його соціо-економічних моделей. Крім того, акцент К'еркегора на автентичності та прагненні до "телеологічного призупинення етичного" може бути важливим для визначення переваг і недоліків соціо-економічних моделей. Це може вказувати на те, що деякі моделі можуть бути більш автентичними або відповідати індивідуальним цінностям та цілям, тоді як інші можуть бути більш конформними або примусовими.

Німецький філософ і соціолог початку ХХ століття Макс Шелер не спеціалізувався безпосередньо на соціо-економічному розвитку міст, але його праці можуть надати розуміння феномена мегаполіса та його особливості. Шелер аргументував, що мегаполіс як соціальна та культурна форма має глибокий вплив на індивідів, трансформуючи їхні способи мислення, відчуття та сприйняття.

Шелер зауважував, що мегаполіс створює відчуття анонімності та деперсоналізації, при цьому індивіди зводяться до простих шестерень у великій соціальній машині. Це призводило до втрати традиційних цінностей, з а на протигагу культивувалися раціональність та ефективність. У цьому контексті Шелер аргументував, що мегаполіс сприяє формі "розумової ефірізації", у якій індивіди відокремлюються від своїх власних почуттів та емоцій.

Однак Шелер також визнавав потенціал творчості та інновацій всередині мегаполісу з її сумішшю культур та ідей. Він вважав, що місто – це майданчик для постійної трансформації і оновлення, де особи можуть формувати свою долю та створювати нові форми спільнот.

Німецький філософ Карл Ясперс широко писав на різні теми, включаючи політику, психологію та людську природу. Хоча його праці не спрямовані безпосередньо на соціо-економічний розвиток міст, однак він писав про вплив модернізації та урбанізації на індивідів та суспільство.

У книзі "Майбутнє Німеччини" Ясперс розмірковує про зміни, які вносить індустріалізація та відповідно – зростання міст. Ясперс обстоює тезу про те, що урбанізація призвела до втрати відчуття громади та створила відчуття відчуження серед індивідів. Він також вказує на небезпеку конформізму та потенціал тоталітаризму у великих, централізованих суспільствах.

Ясперс також писав про роль індивіда в суспільстві та необхідність особистої автономії та свободи. Він вважав, що індивіди повинні нести відповідальність за своє життя та дії, щоб створити справедливе та моральне суспільство.

Внесок економістів у вивчення зосередження фінансових, інноваційних та трудових ресурсів у мегаполісах

та супутнього відтоку трудових ресурсів із сільської місцевості до міста.

Декілька економістів досліджували концентрацію фінансових, інноваційних та робочих ресурсів у мегаполісах та відтік трудових ресурсів з сільської місцевості в місто. Один із них – Річард Флорида [1, с. 32], який стверджує, що творчий клас є ключовим для міського розвитку, і що міста з високою концентрацією творчих фахівців є більш успішними, ніж ті, де живе мало «творчого класу». Ідеї Річарда Флориди критикуються тому, що вони занадто багато уваги зосереджують на містах і не приділяють уваги сільським територіям, які постачають до міст продовольство та інші ресурси. Інший економіст, який обговорює концентрацію ресурсів у мегаполісах, – це Едвард Глейзер. Він стверджує, що міста – це двигуни економічного зростання, і що урбанізація може допомогти зменшити бідність та збільшити економічні можливості [2, с. 13]. Однак Глейзер також визнає, що існують і негативні наслідки урбанізації, такі як зростання вартості житла та нерівність доходів. Американський економіст Джозеф Стігліц також писав про концентрацію ресурсів у мегаполісах, стверджуючи, що глобалізація призвела до концентрації економічної влади в декількох ключових містах, створюючи економіку, яка описується висловом "переможець забирає все" і яка залишає багатьох членів суспільства позаду. Стігліц пропагує державну політику, яка сприяє більш інклюзивному економічному зростанню та зменшенню нерівності [8, с. 53]. Американський соціолог та економіст Саскія Сассен зосереджується на ролі міст у світовій економіці. Вона стверджує, що концентрація ресурсів у мегаполісах пов'язана з глобалізацією та посиленням світової еліти. Сассен також писала про негативні наслідки урбанізації, такі як міграції мешканців та втрата культурної різноманітності.

Аналіз соціальних інструментів економічного розвитку поселення.

Ряд економістів у різних країнах світу проаналізували соціальні інструменти для економічного розвитку населених пунктів. Індійський економіст Амартія Сен підкреслює важливість людського розвитку та можливостей для економічного розвитку в цілому, зачіпаючи питання освіти, охорони здоров'я та емансипації. Згідно з поглядами Сен, соціальні програми, спрямовані на покращення можливостей і перспектив людини, можуть призвести до сталого економічного зростання [7, с. 16]. Бангладешський економіст Мухаммад Юнус вперше запропонував концепцію мікрофінансування як інструменту економічного розвитку для соціально незахищених груп, у рамках якої невеликі кредити та інші фінансові послуги надаються особам з низьким доходом для того, щоб вони могли розпочати свій власний бізнес та «видряпатися» з бідності. Цей підхід показав себе особливо ефективним в сільських районах, де доступ до традиційних банківських послуг доволі обмежений. Робота американської економістки Елінор Остром щодо ресурсів спільного користування підкреслює важливість управління ресурсами, такими як вода і ліси, на рівні громади. Остром стверджує, що шляхом надання місцевим

громадам можливості управляти цими ресурсами можна досягти більш сталого та справедливого результату в соціально-економічному розвитку території. Американський економіст Джозеф Стігліц підкреслює важливість соціальних страхових мереж для сприяння економічному розвитку та у справі зменшення суспільної нерівності. Програми підтримки, зокрема грошові трансферти та продовольчі субсидії, можуть забезпечити соціальну підтримку населенню з числа соціально незвхищених груп, адже це забезпечує для них доступ до базових потреб та дозволяє їм повніше брати участь в роботі економіки. Американський економіст Джеффри Сакс також є провідним пропагандистом концепції сталого розвитку, яка підкреслює необхідність збалансованого економічного зростання з соціальними та екологічними застереженнями. Сакс стверджує, що інвестиції в охорону здоров'я, освіту та екологічну стійкість можуть призвести до досягнення більш інклюзивного та сталого економічного зростання.

Централізована політика соціально-економічного розвитку території, громади.

Упродовж принаймні 100 років економісти досліджували централізовану політику соціально-економічного розвитку територій та громад, висвітлюючи роль втручання держави та централізованого планування для досягнення бажаних результатів у економіці. Один із найвидатніших економістів у цьому відношенні – Джон Мейнард Кейнс, який підкреслював важливість урядового втручання в стабілізацію економіки під час рецесії чи депресії. Кейнс вважав, що сприяти стимулюванню попиту та створенню робочих місць можуть цільові державні витрати (фінансування), що призведе до збільшення економічного зростання та розвитку країни [4, с. 62]. Ще одним економістом, який акцентував увагу на централізованій політиці соціально-економічного розвитку, був згадуваний нами Джозеф Стігліц. Він вважав, що державне втручання може допомогти у згладжуванні ринкових відмінностей, такі як інформаційна чи зовнішня асиметрія, та сприяти досягненню більш ефективних та справедливих результатів. Він також робив наголос на важливості інклюзивного економічного зростання, де вигоди від розвитку діляться між всіма членами суспільства. Економіст Амартія Сен також підкреслював роль уряду в соціально-економічному розвитку. Сен наголошував на важливості розширення можливостей для індивідів, особливо тих, чий доступ до соціально-економічних благ є обмеженим чи не визначеним. Він також підкреслював важливість соціальної політики, а саме охорони здоров'я та освіти, щодо сприяння людському розвитку та економічному зростанню. Джеффри Сакс також пропагує централізовану політику у соціально-економічному розвитку, особливо в контексті міжнародного розвитку. Сакс наголошує на необхідності державних інвестицій у інфраструктуру, охорону здоров'я та освіту, а також впровадження стратегій, що сприяють сталому розвитку та зменшенню бідності. Загалом ці економісти наголошували на важливості втручання держави у економіку в аспекті сприянні соціально-економічному розвитку, особливо через таку політику,

яка згладжує ринкові відмінності та сприяє інклюзивному зростанню.

Аналіз щільності міської забудови як фактору соціально-економічного зростання у т.ч. у формуванні мереж міст, економічних агломерацій.

Американська письменниця Джейн Джейкобс у своїх роботах підкреслювала важливість щільного та різноманітного міського середовища для сприяння економічному зростанню та інноваціям. Вона стверджувала, що міста з різноманітними видами використання землі та жвавим міським життям створюють середовище, що сприяє творчості та підприємництву. Окрім цього, робота Річарда Флоріди щодо творчого класу також акцентує важливість міської щільності та різноманітності. Флоріда вважає, що міста з великою концентрацією творчих працівників, які інтенсивно користуються сферою знань, мають більше можливостей для економічного зростання та розвитку. Дослідження американського економіста Едварда Глейзера робить акцент на ролі щільності заселення міста у підвищенні продуктивності та сприянні інноваціям в ньому. Глейзер вважає, що близькість розташування людей і підприємств у містах сприяє співпраці та обміну знаннями і це призводить до збільшення як продуктивності, так і інновацій. Робота американського економіста Пола Кругмана з економічної географії досліджує формування економічних кластерів та агломерацій. Кругман стверджує, що агломерації фірм і цілих галузей в містах можуть призводити до підвищення продуктивності та підвищення ступеню спеціалізації, а також до розвитку нових споріднених галузей та технологій. Загалом означені вище дослідження вказують на те, що міська щільність та формування мереж міст і економічних агломерацій відіграють важливу роль у сприянні соціально-економічному зростанню та розвитку.

Висновки. М. Хайдеґґер вбачав мегаполіс остаточною втіленням цього редуccionізму, де індивідууми ізольовані та відчужені один від одного та від природи. Згідно поглядів Хайдеґґера, єдиний спосіб протистояти цьому дезлюдненню полягає у розвитку нових відносин

з технологією, що дозволяють більш автентичне та значуще існування людини.

У працях С. К'єркегора щодо феномену мегаполіса, концепція "товщі" та небезпеки конформізму та втрати індивідуальності у груповій динаміці пропонуються висновки відносно можливих недоліків проживання у великому місті. Навпаки, його акцент на важливості індивідуального вибору та відповідальності може вказувати на те, що переваги метрополії, такі як доступ до різноманітних культурних та економічних можливостей, можна максимізувати шляхом свідомої та автентичної взаємодії людини та міста.

Роботи М. Шелера загалом вказують на те, що мегаполіс – це складний і суперечливий феномен, з якими пов'язані як позитивні, так і негативні аспекти. Хоча мегаполіс може сприяти творчості та інноваціям, але він також може вести до деперсоналізації та втрати традиційних цінностей. Тому будь-яка модель соціоекономічного розвитку великих і малих міст повинна враховувати потенційні ризики та вигоди урбанізації і прагнути до створення балансу між економічним зростанням та соціальним благополуччям.

Ідеї К. Ясперса про особисту свободу та відповідальність у цілому можна застосовувати для подальших розробок щодо того, як створити процвітаючі та стійкі спільноти.

Означені вище дослідження соціальних інструментів економічного розвитку поселення, зосередження фінансових, інноваційних та трудових ресурсів у мегаполісах та супутнього відтоку трудових ресурсів із сільської місцевості до міста, а також щільності заселення міста та формування мереж міст і економічних агломерацій відіграють важливу роль у сприянні соціально-економічному зростанню та розвитку. Примітно зауважити позицію багатьох дослідників щодо того, що глобалізація призвела до концентрації економічної влади в декількох ключових містах, створюючи економіку, яка описується висловом "переможець забирає все" і яка залишає багатьох членів суспільства позаду.

Список використаної літератури:

1. Florida R. L. (2012) *The Rise of the Creative Class, Revisited*. Basic Books, 512 p.
2. Glaeser E. (January, 2012) *Triumph of the City: How Our Greatest Invention Makes Us Richer, Smarter, Greener, Healthier, and Happier*. *Economic Geography*, no. 88(1), pp. 97–100. DOI: <https://doi.org/10.2307/41474071>
3. Heidegger M. (1977) *The Question Concerning Technology and Other Essays*. Harper & Row, 182 p.
4. Keynes J. M. (1936) *The General Theory of Employment, Interest and Money*, 244 p.
5. Kierkegaard S. (1846) *The Present Age*. Harper & Brothers, 128 p.
6. Schumpeter J. A. (1939) *Business Cycles*. McGraw-Hill, 1095 p.
7. Sen A. (1999) *Development as Freedom*. Oxford University Press, 366 p.
8. Stiglitz J. (2012) *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. W. W. Norton & Company, 560 p.
9. Weber M. (1921) *The City*. Free Press, 242 p.

Maksym Filiak, Ph.D. in Economics, Doctoral student, Lviv University of Business and Law

Volodymyr Aredov, PhD student, Volodymyr Dahl East Ukrainian National University

SOCIAL-ECONOMIC DEVELOPMENT OF COMMUNITIES AND A SYSTEMIC APPROACH TO SETTLEMENT DEVELOPMENT

This article explores key aspects of the socio-economic development of communities and a systemic approach to improving settlements. Advantages and disadvantages of socio-economic development models in cities of various sizes, including the phenomenon of the metropolis and its characteristics, are considered. The contribution of economists to studying the concentration of financial, innovative, and labor resources in metropolises, as well as the associated outflow

of labor resources from rural areas to cities, has been investigated. Special attention is paid to the analysis of social instruments for economic development of settlements. Additionally, an overview of research related to centralized policies for socio-economic development of territories and communities is provided. The aforementioned studies, including the analysis of social instruments for economic development of settlements, resource concentration in metropolises, outflow of labor resources from rural areas, and the formation of city networks and economic agglomerations, play a key role in socio-economic growth and development. The position of many researchers regarding globalization and the concentration of economic power, leading to an economy described by the term "winner takes all," leaving many members of society behind, is also noted. Prospective directions for further research in this field include exploring the relationship between urbanization and human capital growth, emphasizing the importance of investing in education and healthcare to support long-term economic growth in urban communities, the role of small and medium-sized businesses in urban development, the potential of partnerships between the public and private sectors in addressing complex urbanization challenges, the importance of urban planning for creating resilient and comfortable urban environments, the impact of globalization on urbanization processes in Ukraine, and the need for strategic planning and investments to ensure effective competition between cities in a globalized economy, as well as the balance between economic development and ecological sustainability in urban agglomerations, and the potential of social entrepreneurship in addressing social and economic challenges facing cities. These studies provide opportunities for further scientific research in the field of socio-economic development and implementation of practical measures to support sustainable community development.

Key words: *program-oriented approach, urban community, socio-economic development, systemic approach, metropolis.*

Дата надходження до редакції: 10.05.2024 р.